

بررسی برنامه‌ریزی و سیاستگذاری همکاریها و مبادلات علمی، آموزشی و فرهنگی کشور با مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی سایر کشورها

محمد رضا حمیدی زاده

به منظور هماهنگی فعالیتهای همکاریها و مبادلات علمی، آموزشی و فرهنگی وزارت فرهنگ و آموزش عالی در چارچوب سیاستها و استراتژیهای برنامه اول توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و تدوین برنامه عملیاتی برای اجرای برنامه‌های بخش آموزش عالی و تحقیقات برنامه پنج ساله و در اختیار قرار دادن الگوی همکاری و مبادلات علمی، آموزشی و فرهنگی برای مراکز دانشگاهی و تحقیقاتی و فرهنگی متناسب با برنامه آنها بر اساس نظام تمرکز در سیاستگذاری و هدایت و نظارت از سوی وزارت متبوع این نوشتار عرضه می‌شود.

۱ - سابقه و زمینه فعالیت

از آنجا که رسالت اصلی وزارت فرهنگ و آموزش عالی و مراکز پیرو آن، پرورش نیروی انسانی متخصص و گسترش و توسعه دانش و تکنولوژی در کشور است، زمینه‌های فعالیت در همکاریها و مبادلات به دو سطح: ۱- وزارت ۲- مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی

و چهار شکل:

- ۱- موافقتنامه‌های علمی- فرهنگی- فنی کشور
- ۲- برنامه‌های مبادلات علمی- فرهنگی- فنی کشور
- ۳- یادداشتهای تفاهم علمی- آموزشی- تحقیقاتی- دانشجویی و فرهنگی وزارت فرهنگ و آموزش عالی
- ۴- قراردادهای مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی

تقسیم می‌شود.

هر یک از چهار شکل ذکر شده در دو سطح مزبور، یک رویه مشخص تدوین و اجرا دارد که به صورت مدون در وزارت فرهنگ و آموزش عالی موجود و میان مراکز ذیربط توزیع شده است.^۱ لذا محورهای فعالیت همکاریها و مبادلات را می‌توان بر حسب موضوع برای چهار شکل مزبور چنین طبقه‌بندی کرد:

۱- تدریس کوتاه مدت (از یک روز تا یک ترم تحصیلی) و بلند مدت (بیش از یک ترم تحصیلی)

۲- گذراندن فرصتهای مطالعاتی از سه ماه تا یکسال به دو منظور

(الف) تحقیق

(ب) تدریس در حین تحقیق.

۳- برگذاری گردهماییهای علمی به صورت

(الف) سیمینارها، کنگره‌ها و ...

(ب) کارگاههای آموزشی، تحقیقاتی و فرهنگی

(ج) نمایشگاههای علوم و تکنولوژی.

۴- تبادل اطلاعات و یافته‌های علمی از طریق

(الف) برقراری بانکهای اطلاعات علمی

(ب) تبادل نشریات و کتب علمی، آموزشی و فرهنگی

(ج) تکنولوژیهای آموزشی و تحقیقاتی.

۵- برگذاری دوره‌های کوتاه مدت آموزشی- تحقیقاتی در سطح

اعضای هیأت علمی مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی.

۶- اعزام و تبادل دانشجوی به صورت

(الف) عمومی

(ب) بورسیه

(ج) ترددی.

۷- تبادل هیأت علمی و کارشناس در زمینه‌های تخصصی مورد

نظر در دوره‌های کوتاه مدت.

۸- گسترش زبان و ادبیات فارسی و زبانهای خارجی و کرسیها یا

مراکز ملیت‌شناسی.

۹- همکاریهای مراکز کتابخانه‌ای و انتشاراتی دانشگاهها و

مؤسسات تحقیقاتی و فرهنگی.

۱۰- تبادل/فروش و خرید وسایل و تجهیزات مراکز دانشگاهی،

تحقیقاتی و فرهنگی.

کارآمدی و کارآیی مهمترین مسئولیت مدیران

سازمانها در چگونگی اداره جامعه نقش تعیین کننده دارند. سازمان و تشکیلات در بخش صنعت، آموزش و پرورش، بهداشت و درمان، دفاع می تواند نتایج شگفت انگیزی در بعد سطح زندگی یا چهره جهانی نظام ایفا کند. سازمانهای بزرگ و کوچکی که روزانه با آنها سروکار داریم بیانگر قدرتهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی عظیمی است که هر يك به تنهایی از آن برخوردارند. رونق و رکود هر يك تاثیر مثبت و منفی بر جامعه دارد.

به هر حال سازمان چیزی بیش از ابزاری برای ارائه کالا یا خدمت است. سازمانها محیط هایی را فراهم می آورند که بیشتر آدمیان عمر خود را در آن سپری می کنند؛ از این لحاظ، تاثیر چشمگیری بر رفتار ما دارند و ارزش تمایز میان کارآمدی و کارآیی برای سازمان بسیار فراتر از بحث از جنبه معانی و بیان واژه هاست. رابطه میان این دو جنبه کار از اهمیت به سزایی برخوردار بوده، بیانگر معضل بی پایان مدیران است. صاحب نظران کارآمدی را در گرو کسب هدفهای تعیین شده و رضایت خاطر کسانی که در رسیدن به اهداف نقش دارند می دانند. هنگامی از کارآیی سخن به میان می آید که منابع لازم بر کسب هدف با آنچه واقعاً به انجام رسیده مورد سنجش قرار می گیرد. هر چه نسبت سود به هزینه مطلوبتر باشد کارآیی بیشتر خواهد بود. مسئولیت مدیران، برقراری تعادل میان کارآمدی و کارآیی است از يك سو مدیر باید با به انجام رسانیدن کار، کارآمدی خود را به منصفه ظهور گذارد و از سوی دیگر نیازمند کارآیی با کاهش هر چه ممکن هزینه ها و صرفه جویی در منابع محدود است. تاکید بیش از اندازه بر یکی از این دو ساحت نشان سوء مدیریت است. مدیرانی که در به کارگیری منابع خست نشان می دهند نمی توانند کار را به طور موثر به انجام رسانند و مدیرانی که اتلاف منابع دارند ممکن است کار را به انجام رسانند ولی بقای سازمان را به خطر می اندازند. زیرا ما در جهان «کمیابی» زندگی می کنیم هر فرد دلسوزی که علاقه مند به اینگونه مسائل است نه تنها از به اتمام رسیدن انرژی و منابع مادی غیر قابل تجدید بلکه همچنین از مصرف بی رویه و افراطی این منابع باید نگران باشد.

به دلیل تمرکز مشترک اقتصاد و مدیریت بر منابع، رابطه تنگاتنگی میان این دو دانش وجود دارد اقتصاد مطالعه چگونگی توزیع منابع محدود میان مصارف گوناگون را به عهده دارد و مدیران در سازمانهای مولد، متولیان منابع محدود هستند و وظیفه آنان مراقبت از بکارگیری عوامل اصلی تولید، زمین، کار، سرمایه و اطلاعات به طور کارآ و کارآمد است. از این رو برخی از صاحب نظران، مدیریت را «اقتصاد کاربردی» نامیده اند.

دکتر علی رضائیان

سازمان و تشکیلات در تمام سطوح زندگی آدمیان حضور دارد و روزانه با تعداد زیادی از آنها سروکار داریم. در واقع، اکثر مردم، بیشتر عمر خود را در سازمان می گذرانند یا تحت تاثیر آن قرار دارند. میزان قابل توجهی از وقت خود را به عنوان عضوی از تشکیلات کاری، آموزشی، درمانی، عبادی یا فعالیتهای گروهی یا به عنوان کارمند، دانشجو، مریض، شهروند یا ارباب رجوع می گذرانیم.

گاهی این سازمانها به صورت کارآمد در پاسخگویی به نیازهای ما اداره می شوند و گاهی بینهایت آزاردهنده و عجزآور به نظر می رسند؛ حتی ممکن است به ذهن ما برسد که سازمان و تشکیلات، آدمی را به ستوه می آورد. هر کسی می تواند چنین تجربیات شخصی از سازمان یا در سازمان داشته باشد که به شکل گیری يك نوع قضاوت درباره معنی «سازمان یافتگی» کمک می کند.

نگرش شما درباره سازمان خواه مثبت باشد یا منفی، آنچه را که تا اینجا درباره آن می دانید پایه خوبی برای بررسی سازمان به طور منظمتر فراهم می آورد.

دلیل وجودی هر سازمان این است که کارهایی را می تواند به انجام برساند که افراد بدون آن نمی توانند انجام دهند. بنابر این خواه هدف، سودآوری، آموزش، تبلیغ دین، بهبود بهداشت، به فضا فرستادن انسان، کسب رای در انتخابات یا ساختن بنایی عام المنفعه باشد، سازمان و تشکیلات می تواند کار را به انجام برساند. ویژگی هر سازمانی رفتار هدفدار آن است. سازمان در تعقیب اهدافش با تمرکز فعالیت افراد و گروهها بر هدفهای بلند مدت و کوتاه مدت می تواند به صورت کارآ و کارآمدتری بدانها دست یابد.

۱۱- بازدیدهای دانشجویی در قالب تورهای علمی-گردشی.

۱۲- امور فرهنگی، موزه‌ها، نمایشگاهها و کارگاههای هنری،

باستانشناسی و حفاری.

سابقه انعقاد شکل‌های مختلف همکاریها و مبادلات به صورت رسمی در عصر حاضر از سال ۱۳۳۴ با کشور پاکستان شروع شده است این سوابق به صورت جدولهای همکاریها و مبادلات علمی، آموزشی و فرهنگی کشور، قبل و بعد از پیروزی انقلاب اسلامی بر حسب قاره و تاریخ امضا در وزارت فرهنگ و آموزش عالی نگهداری می‌شود.^۲

بطور متوسط در هر سال با حدود ده تا پانزده کشور تجدید یا انعقاد موافقتنامه و برنامه مبادلات علمی، فرهنگی و فنی می‌شود و در چند سال اخیر بین پنج تا هفت قرارداد دانشگاهی و مرکز تحقیقاتی و فرهنگی با سایر کشورها منعقد گردید. قراردادهای انعقادی اخیر با کشورهای ژاپن، چین، لهستان، زلاندنو، پاکستان، استرالیا، شوروی، آلمان شرقی و غربی و اتریش بوده است.

در گذشته، روابط مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی یا در چارچوب موافقتنامه‌ها، برنامه‌های مبادلات و یادداشتهای تفاهم بوده یا بر اثر فعالیتهای مختلف و سطح روابط سیاسی و خواستههای شخصیت‌های مملکتی، این روابط شکل گرفته و توسعه می‌یافته است که با توجه به سطح روابط سیاسی رژیم گذشته نمی‌توانسته است در جهت رشد و شکوفایی دانش و تکنولوژی در کشور بوده باشد. البته شایان ذکر است که ارزیابی این فعالیتهای و روابط، موضوعهای تحقیقاتی مناسبی را شکل می‌دهد.

به هر حال، برنامه‌ریزی و سیاستگذاری برای همکاریها و مبادلات علمی، آموزشی و فرهنگی به شناخت کامل از نظامهای آموزش عالی، تحقیقاتی و فرهنگی کشورهای دیگر منوط است که این مورد تاکنون در کشور ما به صورت کامل و مناسب و فراگیر تحقق نیافته است.^۳

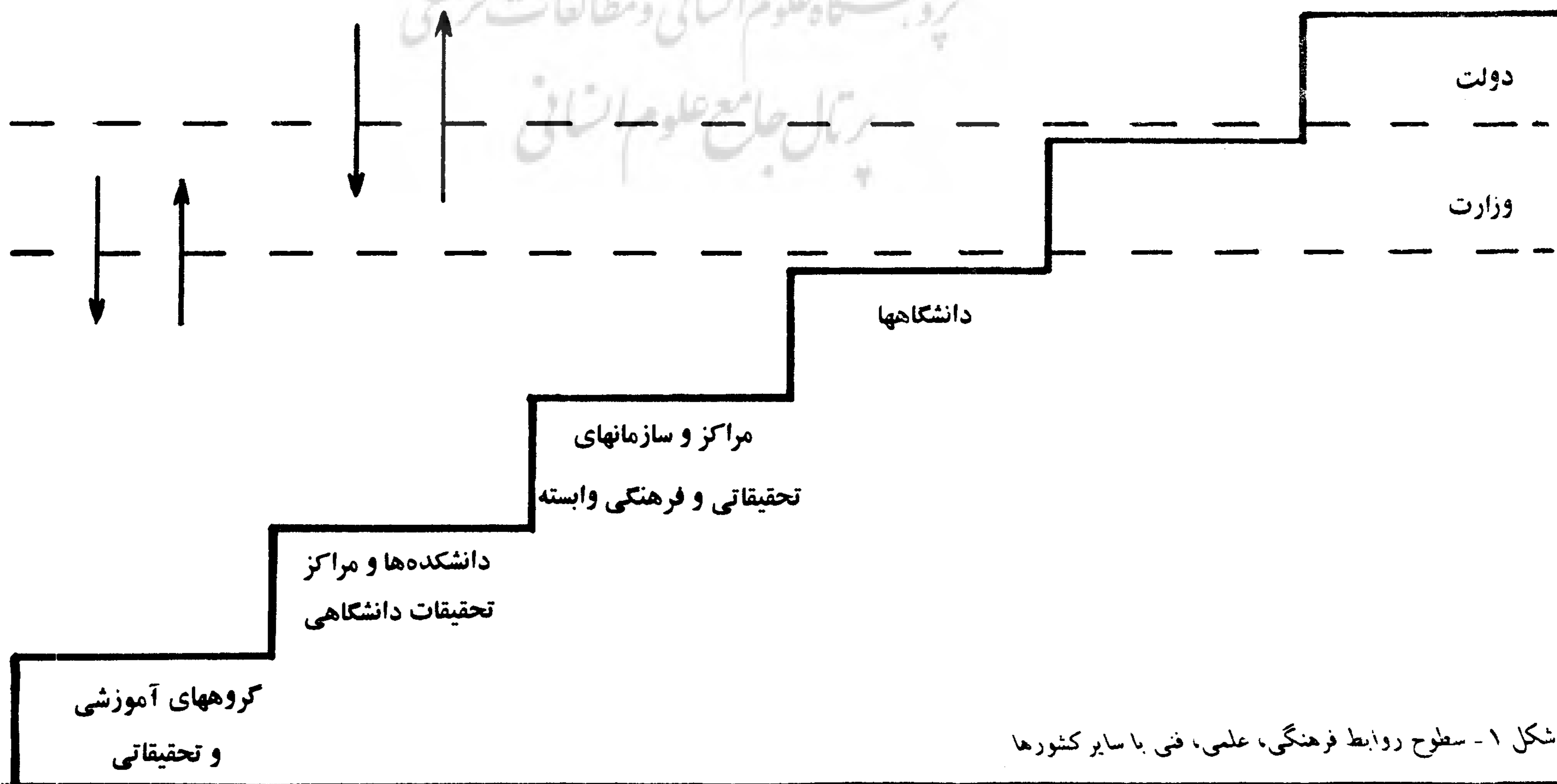
در شکل شماره ۲، فرایند مدل برنامه‌ریزی و سیاستگذاری همکاریها و مبادلات علمی، آموزشی و فرهنگی ارائه شده است.

۲- شکل همکاریها

مبنای همکاری و مبادلات علمی آموزشی و فرهنگی باید نیازهای زمینه‌های فعالیت مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی و وزارت فرهنگ و آموزش عالی باشد. بطور کلی، این نیازها می‌باید مطابق با اصول قانون اساسی و استراتژیها و سیاستهای برنامه بخش آموزش عالی و تحقیقات برنامه اول عمرانی جمهوری اسلامی ایران باشد.

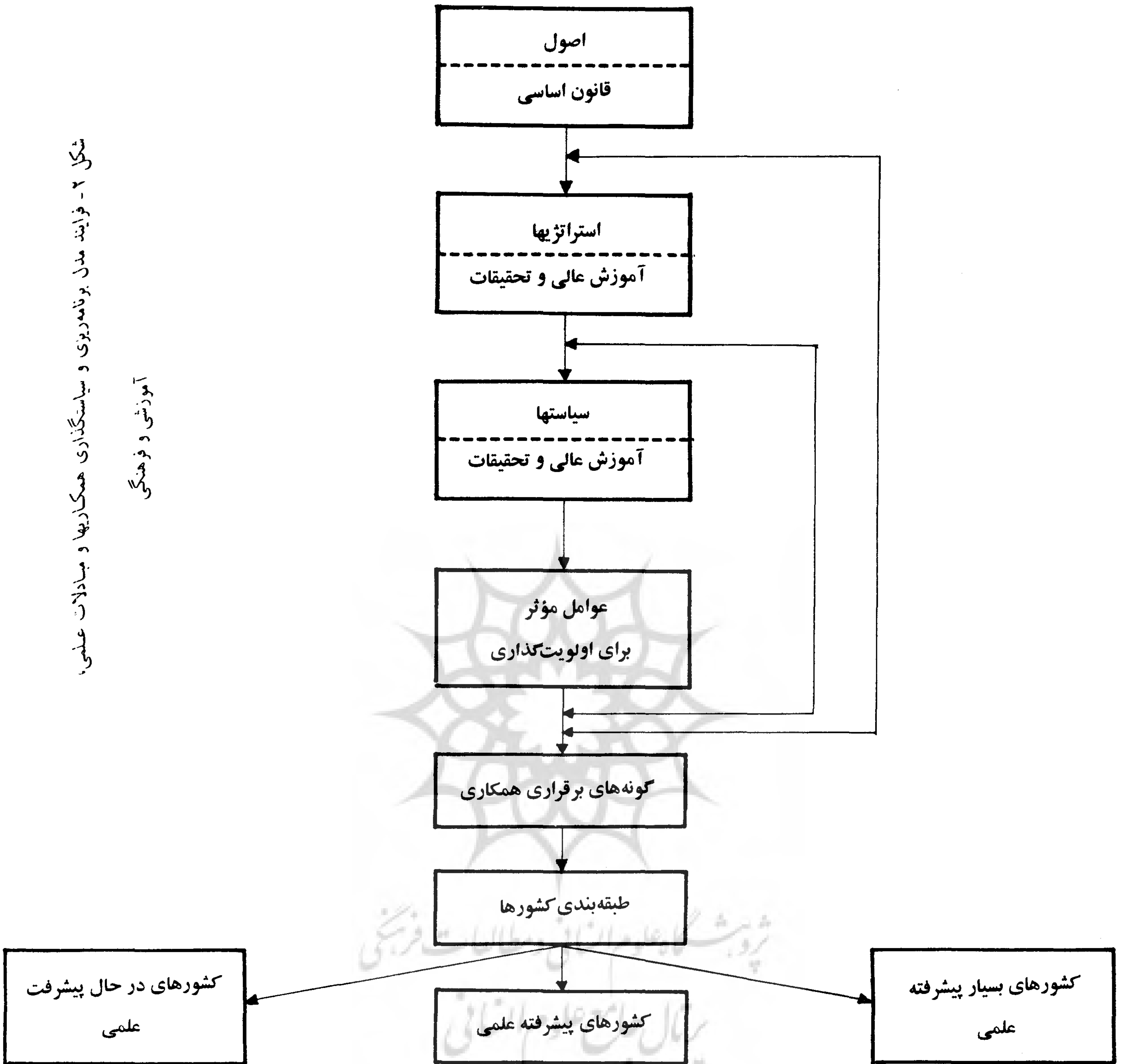
الف - اصول، استراتژیها و سیاستها

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و کتاب برنامه پنج ساله بخش آموزش عالی و تحقیقات ۷۲-۱۳۶۸، اصول، استراتژیها و سیاستهایی را برای برنامه‌ریزی و سیاستگذاری در زمینه‌های موضوع تحقیق ارائه می‌دهد که در ادامه برای بهره‌گیری از آنها آورده می‌شود. بنابر این، مدل برنامه‌ریزی و سیاستگذاری حاضر، با مطالب ارائه شده انطباق مفهومی دارد.

شکل ۱- سطوح روابط فرهنگی، علمی، فنی با سایر کشورها

شکل ۲- فرایند مدل برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری همکاریها و مبادلات علمی، آموزشی و فرهنگی

اصول

سطوح و تسهیل و تعمیم آموزش عالی.
 - تقویت روح بررسی و تتبع و ابتکار در تمام زمینه‌های علمی، فنی، فرهنگی و اسلامی از طریق تأسیس مراکز تحقیق و تشویق محققان.
 - تأمین خودکفایی در علوم و فنون و صنعت و کشاورزی و امور نظامی و مانند اینها.
 در اصل بیست و هشتم از فصل سوم با عنوان حقوق ملت، مطرح شده است که هر کس حق دارد شغلی را که بدان مایل است و مخالف اسلام و مصالح عمومی و حقوق دیگران نیست برگزیند. دولت موظف است با رعایت نیاز جامعه به مشاغل گوناگون برای همه افراد، امکان اشتغال به کار و شرایط مساوی را برای احراز مشاغل ایجاد کند.^۴

در فصل اول از قانون اساسی با عنوان اصول کلی، در اصل دوم مطرح شده که جمهوری اسلامی، نظامی است بر پایه ایمان به شش ایده که از سه راه، قسط، عدل و استقلال سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، همبستگی ملی را تأمین می‌کند که راه دوم آن، استفاده از علوم و فنون و تجربه‌های پیشرفته بشری و تلاش در پیشبرد آنهاست.
 در اصل سوم از فصل اول آمده است که دولت جمهوری اسلامی ایران موظف است برای نیل به اهداف مذکور در اصل دوم همه امکانات خود را برای امور زیر بکار برد:
 - آموزش و پرورش و تربیت بدنی رایگان برای همه، در تمام

آموزش عالی^۵

- ایجاد يك مركز پژوهشی کارآ برای مطالعه و پیشنهاد سیاستهای برنامه‌ریزی، تدوین و اجرای نظام ارزشیابی آموزش عالی.
- جلب مشارکت شرکتها و مؤسسات تولیدی، تجاری و خدماتی به سرمایه‌گذاری در امر توسعه آموزش عالی و پژوهش.
- ایجاد انگیزه برای جلب ایرانیان واجد شرایط مقیم خارج برای عضویت در هیأت علمی.
- اعطای بورسهای تحصیلی داخل و خارج به دانشجویان ممتاز واجد شرایط.
- فراهم آوردن تسهیلات لازم برای استفاده از خدمات استادان غیرایرانی واجد شرایط.
- افزایش ظرفیت و تقویت بنیه علمی مؤسسات آموزش عالی مجری تربیت اعضای هیأت علمی.
- جلب همکاری نیروهای متخصص واجد شرایط در امر آموزش عالی.

تحقیقات^۸

- ایجاد هماهنگی بین مراکز تحقیقاتی که در يك زمینه فعالیت دارند.
- حمایت از تحقیقات آزاد، تقویت و ایجاد مراکز تحقیقات غیردولتی به منظور تقویت بنیه تحقیقاتی کشور.
- توسعه و تقویت فرهنگستان علوم و انجمنهای علمی و تخصصی در کشور.
- برگزاری مراسم مختلف برای انتخاب بهترین محققان به طور مستمر و اعطای جوایز مناسب به آنها برای گسترش هر چه بیشتر روح تحقیقات در جامعه.
- توسعه همکاری علمی با سایر کشورها.
- آموزش روش تحقیق به محققان برای بالا بردن کیفیت و بازدهی بیشتر تحقیقات.
- ایجاد ارتباط مؤثر بین دانشگاهها و مراکز تحقیقاتی با دستگاههای اجرایی.
- نشر نتایج تحقیقات به شکل ادواری برای ایجاد هماهنگی و حمایت از آنها برای رسیدن به مرحله تولید و کاربرد.
- تقویت کتابخانهها و مراکز اسناد علمی در کشور.
- ایجاد بانکهای اطلاعات علمی و شبکه اطلاع رسانی و استفاده از ماهواره به منظور گسترش شبکه اطلاعاتی.
- ایجاد تشکیلات لازم برای تأمین تجهیزات و دستگاههای مورد نیاز تحقیقات در حداقل زمان ممکن.
- با شناختی که نسبت به اصول مربوط در قانون اساسی و استراتژیها و

- ایجاد هماهنگی و تمرکز در برنامه‌ریزیها و سیاستگذاریهای نظام آموزش عالی و عدم تمرکز در اجرای برنامه‌ها.
- ایجاد قطبهای علمی و تخصصی در دانشگاههای متعدد و ارتقای سطح علمی سایر مؤسسات آموزش عالی و تحقیقاتی و فرهنگی.
- ایجاد نظام سیاستگذاری، برنامه‌ریزی و ارزشیابی آموزش عالی از حیث فرایند و بازده به منظور ارتقای کیفیت و انطباق برنامه‌های آموزشی با نیازهای شغلی جامعه.
- استفاده از منابع دولتی، غیردولتی و تسهیلات بانکی در جهت توسعه و افزایش امکانات آموزشی، پژوهشی و رفاهی مؤسسات آموزش عالی و تحقیقاتی و اعضای هیأت علمی و دانشجویان.
- تأمین اعضای هیأت علمی مورد نیاز بخش آموزش عالی و تحقیقات از طریق تربیت در داخل و جذب تحصیلکردگان واجد شرایط خارج از کشور.

تحقیقات^۶

- تمرکز در سیاستگذاری، برنامه‌ریزی و عدم تمرکز در امور اجرایی.
- سیاستگذاری و فراهم ساختن زمینه مناسب برای بهره‌گیری نتایج تحقیقات و تقویت نکتولوژی ملی و دستیابی به تکنولوژی خارجی.
- توسعه تحقیقات بنیادی و کاربردی اساسی در دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی و ایجاد مراکز تحقیقاتی توسعه‌ای و کاربردی در دستگاههای دولتی و غیر دولتی.

سیاستها

آموزش عالی^۷

- تقویت و تحکیم استقلال علمی، آموزشی و اجرایی مؤسسات آموزش عالی.
- ایجاد فرصتهای بازآموزی به منظور بهنگام کردن معلومات و اطلاعات اعضای هیأت علمی.
- فراهم ساختن زمینه‌های همکاری مشترک بین مؤسسات آموزش عالی داخلی با مؤسسات آموزش عالی و مراکز علمی معتبر جهان.

سیاستهای برنامه پنج ساله بخش آموزش عالی و تحقیقات کسب شد جا دارد برای تحقق آنها عوامل مؤثر برای اولویت‌گذاری در برقراری و بسط روابط را مورد نظر قرار داد.

ب - عوامل مؤثر در اولویت‌گذاری^۹

- سابقه، میزان و عملکرد روابط دانشگاهی

تاکنون ارزیابی مناسبی از این زمینه، سابقه، میزان و عملکرد روابط، صورت نپذیرفته، در حالی که برقراری روابط و گسترش آن به ارزیابی مزبور منوط است که جا دارد محققان و دانشجویان دوره‌های بالاتر از کارشناسی در رشته‌های علوم سیاسی و روابط بین‌الملل بدان پردازند.

- دوره‌های کارشناسی به بالاتر مراکز دانشگاهی

این عامل، دو سطح کارشناسی ارشد و دکترا را با تکیه بر دوره‌های دکترا در بر می‌گیرد که به چندین جزء فعالیتی بدین شرح تقسیم می‌گردد: رفع نیازهای تدریسی، مشارکت پایان‌نامه‌ای، تبادل منابع علمی، انجام دادن کارآموزی، برگزاری گردهمایی‌های علمی کوتاه مدت از قبیل سمینارهای در سطح اعضای هیأت علمی و دانشجویان کارشناسی ارشد و بالاتر، استفاده از منابع علمی و ادوات مربوط.

- فعالیتهای آموزشی - تحقیقاتی اعضای هیأت علمی مراکز

دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی.

استعداد فعالیتهای آموزشی برای تدریس در سطوح بالاتر از لیسانس و انجام دادن مطالعات و بررسیهای علمی به صورت منظم و نشر آنها با رعایت سطح استاندارد شاخص کیفیت نسبت استاد به دانشجو در رشته مربوط.

- مؤسسات تحقیقاتی مراکز دانشگاهی

دانشگاههایی که دانشکده‌های آنها، مؤسسات تحقیقاتی دارد و دانشگاه از مراکز تحقیقاتی مستقل برخوردار باشد، استعداد و قابلیت برقراری روابط دانشگاهی را مسلماً نسبت به مراکز دانشگاهی مشابه دارند که چنین امکانات و تأسیساتی را ندارند.

- فضای آموزشی و امکانات فیزیکی دانشگاهی و تحقیقاتی

برخورداری از سطح مطلوب فضاهای آموزشی و امکانات فیزیکی مزیت نسبی برای برقراری روابط بشمار می‌رود.

- تنوع رشته‌های تحصیلی در مقاطع بالاتر از کارشناسی

این عامل به وسعت تدریس و پذیرش جامعیت دانشگاه به عنوان یک مجموعه دانشگاهی کامل اشاره می‌کند که امکان مطرح ساختن مرکز دانشگاهی در سطح منطقه و بین‌المللی را فراهم می‌سازد.

- بودجه ارزی و ریالی

یکی از مهمترین عوامل اساسی در اختیار داشتن بودجه به دو شکل دولتی و غیر دولتی است. ضمن برخورداری از بودجه لازم دولتی،

مرکز دانشگاهی و تحقیقاتی و فرهنگی باید قادر باشد در سطح نسبتاً کافی از منابع مالی بخش خصوصی به دو شکل ریالی و ارزی بودجه فراهم سازد.

- تأسیسات و کادر اداری قوی

در اختیار داشتن واحدهای اداری همراه با امکانات و تأسیسات و کادر متخصص و باتجربه برای تمامی زمینه‌های ساختار تشکیلاتی دانشگاه و ... نشانگر قدرت اجرایی آن خواهد بود.

- سطح روابط ارتباط مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی با

صنعت و دیگر بخشهای اقتصادی جامعه.

مرکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی که توانسته باشد با بخشهای اقتصادی صنعت، کشاورزی، بازرگانی و خدمات ارتباط تنگاتنگ به گونه‌ای برقرار کند که هر دو طرف از یکدیگر فایده ببرند، قدرت و قابلیت برقراری روابط دانشگاهی با خارج را خواهد داشت.^{۱۰}

با توجه به دو عامل اساسی نیازهای برنامه‌ای در چارچوب برنامه

عمرانی و اولویتهای نه‌گانه - که ذکر شد - برای برقراری همکاری و بسط مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی چند روش مورد بررسی قرار می‌گیرد که هر یک متناسب با مزایا و معایب می‌توانند انتخاب گردند.

ج - گونه‌های برقراری همکاری و گسترش آن

این قسمت سه روش زیر را در بر می‌گیرد:

اول - انتخاب چند مرکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی به عنوان قطبهای همکاری.

دوم - برقراری روابط و گسترش آن از سوی وزارت متبوع.

سوم - برقراری روابط و گسترش آن از سوی وزارت متبوع با مشارکت مراکز دانشگاهی و تحقیقاتی.

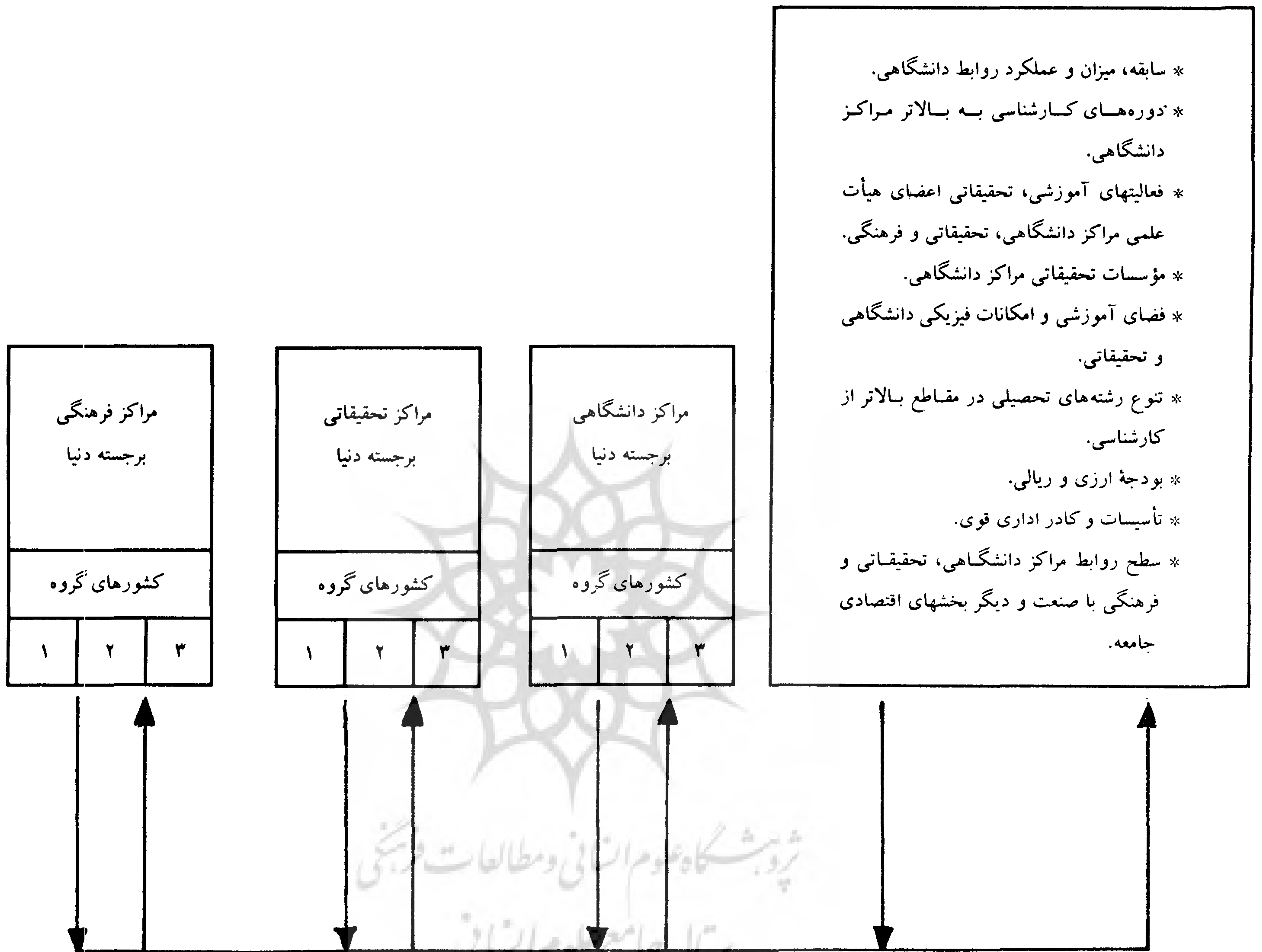
با توجه به سه عنوان ذکر شده هر یک از آنها با ویژگیهای مربوط

تشریح می‌گردد.^{۱۱}

اول: انتخاب چند مرکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی به عنوان قطبهای همکاری

از آنجا که کار اصلی آموزش عالی و تحقیقات بر دوش مراکز

دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی است و وزارت فرهنگ و آموزش عالی نقش ستادی را عهده‌دار است، دانشگاههای جامع و دانشگاههایی که قرار است در چارچوب برنامه اول عمرانی به قطبهای آموزشی و تحقیقاتی کشور تبدیل شوند، می‌توانند مسؤولیت برقراری و گسترش

شکل ۳- ویژگیهای شاخص مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی داخلی برای برقراری و گسترش روابط با سایر کشورها

مبادلات وزارت متبوع را نیز اعمال کنند، و می‌توانند با دستگاههای دولتی مربوط تماس برقرار کرده و امور مربوط به روابط را به پیش ببرند.

در این وضعیت در دفتر همکاریهای علمی و بین‌المللی آن مراکز، کمیته‌های تخصصی روابط متشکل از اعضای هیأت علمی دانشگاه و مرکز تحقیقاتی و فرهنگی و تا حد مقدور از دانشگاهها و مراکز تحقیقاتی و فرهنگی یک استان برای اداره تخصصی و ارائه مشاوره‌های لازم، فعالیت خود را متناسب با آیین نامه و راهنمای اجرایی همکاریها آغاز می‌کند. در عین حال، دفتر همکاریها، مسؤول برقراری اجرا و

روابط را با مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی دنیا عهده‌دار شوند و به صورت هماهنگ کننده در منطقه خود عمل کنند. در این طرح، فقط چند دانشگاه و مرکز تحقیقاتی با ویژگیها و برنامه‌های مورد نظر می‌توانند به انعقاد قراردادهای دانشگاهی در زمینه‌های فعالیتی پردازند و سایر مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی و حتی وزارت فرهنگ و آموزش عالی را در برخورداری از روابط بهره‌مند سازند.

در این حالت مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی امکان می‌یابند تا به دور از سلسله مراتب اداری در سطح کلان، به صورت خرد روابط خارجی قوی داشته باشند و تا حد ممکن سیاستها و فعالیتهای همکاری

ارزیابی و گسترش روابط است و از طریق مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی به همکاری با شورای هماهنگی ارتباطات وزارت فرهنگ و آموزش عالی موظف است.

شایان ذکر است که مراکز دانشگاهی و تحقیقاتی در این سطح فقط به انعقاد قراردادهای دانشگاهی و فرهنگی و برنامه‌های مبادلات مربوط اقدام می‌کنند و برقراری روابط در شکل کشوری به صورت موافقتنامه و برنامه مبادلات و یادداشتهای تفاهم در اختیار وزارت فرهنگ و آموزش عالی است.

دوم: برقراری روابط و گسترش آن از سوی وزارت متبوع

وزارت در این حالت ضمن تشکیل کمیته‌های تخصصی روابط با کشورها متشکل از اعضای هیأت علمی مراکز دانشگاهی و تحقیقاتی که تا حد ممکن فارغ‌التحصیل آن کشورها هستند در چارچوب دفتر همکاریهای علمی و بین‌المللی با مشاورت و هدایت شورای هماهنگی ارتباطات، به برقراری روابط و گسترش آن اقدام می‌کند و با جمع‌آوری نیازها و تدوین شکل قراردادها پس از رسمیت یافتن آن به مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی برای اجرا با پیش‌بینیهای لازم از نظر اداری و بودجه‌ای از سوی مراکز ابلاغ می‌کند.

در این وضعیت، مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی اختیار برقراری تماس با دستگاههای دولتی مربوط را ندارند و وزارت فرهنگ و آموزش عالی عهده‌دار این مسؤولیت است و دستگاههای دولتی موظف به برقراری ارتباطات با مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی از طریق وزارت فرهنگ و آموزش عالی در این امور هستند.

سوم: برقراری روابط و بسط آن از سوی وزارت متبوع با مشارکت مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی

در این حالت نیمه متمرکز، وزارت فرهنگ و آموزش عالی با مشارکت مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی با کمک کمیته‌های تخصصی روابط متشکل از اعضای هیأت علمی مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی که تا حد ممکن فارغ‌التحصیل آن کشورها هستند با مشاورت و هدایت شورای هماهنگی ارتباطات متناسب با رشته‌های علمی‌ای که در مقاطع دکتری (و فوق لیسانس) به حمایت از جنبه‌های مختلف آموزشی، تحقیقاتی برای مراکز دانشگاهی و تحقیقاتی نیاز دارد، اقدام به هماهنگی اداری و علمی برای برقراری روابط کرده، دانشگاه با وزارت فرهنگ و آموزش عالی در این وضعیت مبادرت به تماسها با مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی خارج می‌کند و ضمن هماهنگی اولیه مطالعاتی و دعوت و اعلام آمادگی برای همکاری با

نظر وزارت فرهنگ و آموزش عالی، تمام امور مربوط به هماهنگی با دستگاههای دولتی به عمل می‌آید و به محض انعقاد قرارداد، دانشگاه یا مرکز تحقیقاتی و فرهنگی مجری اصلی آن شناخته شده که اقدامهای اولیه را در سطح داخل و خارج راساً انجام می‌دهد و اقدامهای کلیتر را که جنبه عام‌تری دارد وزارت فرهنگ و آموزش عالی اقدام به اجرا و هماهنگی می‌نماید.

ناگفته نماند در هر سه روش، مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی و وزارت فرهنگ و آموزش عالی از نظر تأمین منابع مالی و هدایت بودجه‌ای در حدود وظایف خود اقدام کرده و تأمین بودجه به صورت غیر متمرکز است و وزارت فرهنگ و آموزش عالی در حد نازل برای هماهنگیهای اولیه و در سطح دستگاههای دولتی بودجه مربوط را تأمین می‌کند. در حالی که در روش اول، پرداخت به کمیته‌های تخصصی از سوی دانشگاه، در روش دوم از سوی وزارت فرهنگ و آموزش عالی و در روش سوم، بخش اعظم آن از سوی دانشگاه و بخش کوچکی از سوی وزارت فرهنگ و آموزش عالی صورت می‌پذیرد.

د - طبقه‌بندی کشورها

امور سیاسی از جمله عوامل بسیار مهم و حساسی است که تمامی جنبه‌های فرهنگی، علمی، اقتصادی را تحت تأثیر زیاد قرار می‌دهد. اگر خواسته شود متناسب با سطح روابط سیاسی، روابط علمی- فرهنگی و فنی برقرار گردد، نمی‌توان ثبات لازم برای تداوم فعالیتهای علمی در نظر گرفت. روابط اقتصادی تا اندازه‌ای که عمل می‌شود فارغ از حساسیتهای سیاسی است، ضرورت ایجاد می‌کند تا حد ممکن برای روابط علمی جدا از امور سیاسی برنامه‌ریزی و سیاستگذاری گردد. بدیهی است که برقراری روابط فرهنگی و گسترش آن در ارتباط تنگاتنگ با امور سیاسی و سطح روابط مربوط است. در عین حال، کشورها را از جنبه علمی می‌توان در سه دسته جای داد.^{۱۲}

گروه اول - کشورهای بسیار پیشرفته علمی

این کشورها معمولاً به استثنای چند کشور بلوک شرق، از سیستم استقلال دانشگاهی برخوردار هستند و به سادگی با یک نظم معینی مایل به همکاری دانشگاهی و فرهنگی هستند از جمله آلمان غربی، کانادا، ژاپن ... در این طبقه‌بندی معدود کشورهایی قرار دارند که روابط سیاسی با کشور ما ندارند و بعد از پیروزی انقلاب اسلامی هیچگونه همکاری رسمی کشوری به عمل نیامده است، اما تماس در سطح بعضی از مراکز دانشگاهی و تحقیقاتی، هیأت‌های علمی و دانشجویی تا اندازه‌ای برقرار بوده است.

۳- وضعیت موجود همکاریها

در سالهای اخیر (از سال ۱۳۶۵ به بعد) تا حدودی همکاریها و مبادلات علمی با سایر کشورها از یک رونق نسبی برخوردار شده اما هنوز به شکل مطلوب برقراری روابط علمی منجر نگردیده است که لزوم برنامه‌ریزی و سیاستگذاری روابط و همکاریها را نمایان می‌سازد و این نتیجه به خوبی عاید می‌شود که بدون داشتن یک برنامه جامع همکاریهای علمی و مبادلات مربوط با سایر کشورها: امکان بهره‌برداری از این منابع و تأمین نیازهای برنامه‌ای مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی در این راستا در شکل مطلوب وجود نداشته بلکه معایب زیر را دارد:

- ۱- هدایت در برقراری روابط و گسترش آن از سوی دستگاههای دولتی بجز مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی و وزارت فرهنگ و آموزش عالی.
 - ۲- نداشتن ضوابط و اصول مشخص برای برقراری روابط علمی چه از سوی وزارت فرهنگ و آموزش عالی و چه از سوی مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی.
 - ۳- هدایت سیستم برقراری روابط علمی از دیدگاه فردی شخص.
 - ۴- عدم پیش بینی بودجه و امکانات و تسهیلات لازم برای برقراری و گسترش روابط از سوی مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی حتی به صورت سالیانه.
 - ۵- در اختیار نداشتن تسهیلات اداری کامل مربوط برای همکاریها و مبادلات علمی در بیشتر دانشگاههای جامع و مراکز تحقیقاتی و فرهنگی و حتی وزارت فرهنگ و آموزش عالی.
 - ۶- متولی تلقی کردن هر واحد از سوی خود برای برقراری روابط بیشتر از جنبه مسافرت به خارج.
- ناگفته نماند که برای حضور اعضای هیأت علمی در مجامع علمی منطقه‌ای و بین‌المللی و دوره‌های کوتاه مدت تحقیقاتی، آیین نامه و راهنمای اجرایی که در سال ۱۳۶۵ تدوین و ابلاغ شده وجود دارد که نمی‌تواند پاسخگوی سطح گسترده همکاریها و مبادلات علمی باشد، لذا در دست تجدید نظر است.
- در حال حاضر، دانشگاههای تهران، صنعتی امیرکبیر، اصفهان، علم و صنعت، مرکز پژوهشهای خواص و کاربرد مواد و نیرو، دانشگاه تربیت مدرس و ارومیه به ترتیب با چین و ژاپن و آلمان غربی، لهستان و آلمان شرقی، چین، اتریش، زلاندنو، چین و استرالیا قرارداد دانشگاهی دارند که در جدول یک آورده شده است:

این کشورها که طیف نسبتاً گسترده‌ای را در برمی‌گیرند از آنجا که سیستم استقلال مراکز دانشگاهی و تحقیقاتی و فرهنگی دارند می‌توانند در سطح مراکز دانشگاهی و تحقیقاتی و فرهنگی کشور، همکاریها و مبادلات علمی مناسبی داشته باشند، از قبیل اتریش، بلژیک، سوئد، استرالیا، زلاندنو، لهستان، مجارستان، هندوستان و

گروه سوم - کشورهای در حال پیشرفت علمی

این کشورها که معمولاً کشورهای در حال رشد را شامل می‌شود سیستم استقلال مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی نازلی داشته و دولت این کشورها عهده‌دار برقراری روابط علمی و گسترش آن هستند، مانند پاکستان، نیجریه، اندونزی.

آنچه که بارها ضرورت آن در سطح وزارت فرهنگ و آموزش عالی و مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی کشور احساس شده است، در اختیار نداشتن مجموعه‌های تحقیقاتی درباره نظامهای آموزشی، تحقیقاتی و فرهنگی و وضعیت آنها از تمامی کشورهاست. اسناد، مدارک، نشریه و کتابهای پراکنده‌ای وجود دارد که حتی هنگام نیاز به برقراری روابط و گسترش آن از سوی کارشناسان و مسئولان مربوط کمتر مورد استفاده قرار می‌گیرد.

سطح همکاریها و مبادلات علمی با کشورهای گروه اول معمولاً یک طرفه است، بدین معنی که آنها فراهم کننده امکانات و تسهیلات و فرصتهای مورد نیاز علمی مراکز دانشگاهی تحقیقاتی و فرهنگی داخل هستند به استثنای چند رشته خاص از جمله زبان و ادبیات فارسی و معارف اسلامی. این سطح با کشورهای گروه دوم تا حدی دو طرفه شده اما طرف قویتر مربوط به آن کشورهاست که می‌توانند امکانات، تسهیلات و فرصتهای مورد نیاز علمی مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی داخل را فراهم سازند در حالی که سطح همکاریها با کشورهای گروه سوم کاملاً دو طرفه بوده، در بعضی موارد مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی داخل باید امکانات، تسهیلات و فرصتهای مورد نیاز علمی آنها را برآورده سازند؛ مانند نیجریه، سیرالئون، ماداگاسکار، و

شایان ذکر است که برای هر سه گروه از کشورها از سوی شورای ارزشیابی مدارک تحصیلی خارج از کشور، سوابق و ضوابط ارزشیابی مدارک تحصیلی خارجی برای بیش از پانزده کشور از جمله آمریکا، هندوستان، انگلستان، فرانسه، آلمان غربی، ترکیه، ایتالیا، پاکستان و ... تهیه و انتشار یافته است که اطلاعات سودمندی درباره سیستم تحصیلی آموزش عالی و مراکز دانشگاهی آن کشورها ارائه می‌دهد.

ردیف	نام مرکز دانشگاهی و تحقیقاتی سال	نام کشور / دانشگاه	رشته
۱	تهران	۱ - دانشگاه پکن (چین) ۲ - دانشگاه توکیو (ژاپن) ، (آلمان غربی)	راه و ساختمان برق
۲	صنعتی امیرکبیر	۱ - دانشگاه گدانسک (لهستان) ۲ - دانشگاه برلین شرقی (آلمان شرقی)	کشتی سازی شیمی
۳	اصفهان	دانشگاه پکن (چین)	خواهر خواندگی
۴	علم و صنعت	دانشگاه وین (اتریش)	راه و ساختمان، مکانیک
۵	تربیت مدرس	دانشگاه پکن (چین)	محیط زیست
۶	مرکز پژوهشهای خواص و کاربرد مواد و نیرو	۱ - موسسه تحقیقاتی زلاندنو ۲ - چین	مواد سرامیک
۷	ارومیه	دانشگاه نیوسات ولز (استرالیا)	دامپزشکی و دامپروری و مراتع داری
۸	کتابخانه ملی ایران	جمهوری آذربایجان و تاجیکستان (شوروی)	

کشور بخواهد با آن کشورها، متناسب با سیاستهای وزارت فرهنگ و آموزش عالی همکاری داشته باشد باید آن را با مرکز دانشگاهی و تحقیقاتی طرف قرارداد در ایران هماهنگی کامل نماید و نیاز خود را از آن طریق تأمین کند.

البته در سطح برنامه‌های مبادلات و یادداشتهای تفاهم وزارت متناسب با نیازها و آمادگیهای مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی و فرهنگی پیش بینی همکاریهای علمی را ملحوظ می‌دارد که بر اساس نظریات دریافتی تنظیم می‌گردد. در این زمینه تجربه مفیدی به دست آمده که می‌تواند با رفع تنگناهای اجرایی به گسترش و توسعه آنها پرداخت.

بر اساس تدابیری که در اواخر سال ۱۳۶۸ به عمل آمده پیش بینی ایجاد کمیته‌های تخصصی روابط بین‌الملل، متشکل از فارغ‌التحصیلان کشورها در کمیته مربوط به آن کشور از سوی وزارت فرهنگ و آموزش عالی صورت پذیرفته و در حال حاضر چند کمیته کار خود را آغاز کرده اما هنوز جنبه رسمی و جدی به خود نگرفته است. در اختیار داشتن کارشناسان مسلط با وضعیت استخدام قطعی می‌تواند نه تنها به جدیت و رسمیت کمیته‌ها کمک کند بلکه می‌تواند فعالیتهای همکاریهای علمی و مبادلات مربوط در سطح وزارت فرهنگ و آموزش عالی و مراکز دانشگاهی و تحقیقاتی را مطابق برنامه به صورت فعال به پیش ببرد که متأسفانه در حال حاضر فاقد آن است و از این بابت تاکنون خسارات بسیاری متوجه وزارت فرهنگ و آموزش عالی و

این قراردادها که از سال ۱۳۶۷ به بعد به امضا رسیده به طور اصولی بر نیاز به راه‌اندازی دوره‌های دکتری مبتنی بود. بجز دو مورد از جمله دانشگاه اصفهان که جنبه تقویت روابط دوستی دو شهر اصفهان و پکن را داشته و دانشگاه صنعتی امیرکبیر برای رشته کشتی سازی در دوره لیسانس و فوق‌لیسانس با لهستان همکاری خود را آغاز کرده که ابتدا در برنامه مبادلات کشوری پیش بینی آن شده بود. بر اساس مطالعاتی که با چندین دانشگاه هند به عمل آمده و در اجرای برنامه مبادلات علمی، فرهنگی-فنی میان دو کشور در آغاز سال ۱۳۶۸ يك هیأت چهار نفره متشکل از معاون دانشجویی وزارت فرهنگ و آموزش عالی و رؤسای دانشگاههای تهران، گیلان و صنعتی اصفهان به آن کشور عزیمت کردند و در تعقیب این برنامه، هیأت شش نفره‌ای متشکل از چند رئیس دانشگاه هند از ایران بازدید به عمل آوردند که در این بازدیدها تفاهم‌نامه همکاری دانشگاهی برای دوازده مرکز دانشگاهی و تحقیقاتی به امضا رسید که به علت پاره‌ای از مسائل سیاسی هنوز مرحله اجرای خود را آغاز نکرده است.

در حال حاضر، نحوه عمل قراردادهای دانشگاهی به این شکل است که مرکز دانشگاهی یا تحقیقاتی که به صورت رشته‌ای با طرف خود در آن کشور قرارداد می‌بندد به صورت کانون فعالیت همکاری رشته‌ای شناخته می‌شود و اگر هر دانشگاهی یا مرکز تحقیقاتی در سطح

سوی هیأت دولت

- ۸- با تحقق بند هفت، می‌توان با کمک شورای هماهنگی ارتباطات... در سطح دستگاه‌های دولتی مربوط برنامه‌ریزی و سیاستگذاری لازم را به عمل آورد.
- ۹- تأسیس ادارات همکاریهای علمی و بین‌المللی در تمام نمایندگیهای جمهوری اسلامی ایران در خارج از کشور

با تحقق پیشنهادهای نه‌گانه و با حسن تدبیر اداره امور می‌توان به سطح مطلوب همکاریهای علمی و بین‌المللی همراه با مبادلات مربوط با سایر کشورها دست یافت.

پاورقی

- ۱- اسفند ماه ۱۳۶۸.
- ۲- اشخاصی که مایل به مطالعه این سوابق هستند می‌توانند با دفتر همکاریهای علمی و بین‌المللی تماس بگیرند.
- ۳- به منظور آگاهی بیشتر از رویه‌های علمی استراتژی، سیاستگذاری و برنامه‌ریزی عملیاتی می‌توان به فصل ششم کتاب زیر رجوع کرد.
David R. Hampton, Contemporary Management, International Student Edition, 2nd ed. 1981, Chapter 6
- ۴- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.
- ۵- کمیته برنامه‌ریزی آموزش عالی و تحقیقات، کتاب برنامه بخش آموزش عالی و تحقیقات، جلد اول، ۷۲-۱۳۶۸، وزارت فرهنگ و آموزش عالی، خرداد ۱۳۶۸.
- ۶- همان منبع.
- ۷- همان منبع.
- ۸- همان منبع.
- ۹- کمیته برنامه‌ریزی آموزش عالی و تحقیقات، بررسی عملکرد آموزش عالی ایران در سالهای تحصیلی (۵۹-۱۳۵۸) تا (۶۷-۱۳۶۶)، جلد اول، وزارت فرهنگ و آموزش عالی، اسفند ۱۳۶۷.
- 10-Alan Hancock, Communication Planning for Development: An Operational Framework, Unesco, 1980
- ۱۱- برای مطالعه بیشتر راجع به طراحی سازمان و اصول ساختار سازمانی می‌توان به فصل یازده و دوازده کتاب زیر رجوع کرد.
Charles N. Greene, Everett E. Adam, & Ronald J. Ebert, Management for Effective Performance, Prentice-Hall, Inc, NJ, 1985. Chapters 11 & 12.
- 12-I.A.U., World list of Universities, Mac Millan Publishers, Paris, 7th ed., 1988

مراکز تابعه شده است به گونه‌ای که وزارت فرهنگ و آموزش عالی از مسؤلیت تدوین پیش نویس موافقتنامه‌های علمی، فرهنگی و فنی و برنامه‌های مبادلات مربوطه از سال ۱۳۶۶ در سطح دولت به کنار گذارده شد و وزارت دیگری به جز وزارت امور خارجه عهده‌دار انجام آن گردیده است.

۴- نتیجه‌گیری و توصیه‌ها

اگر وزارت فرهنگ و آموزش عالی و مراکز دانشگاهی و تحقیقاتی و فرهنگی مایل به برقراری روابط برای (۱) تأمین نیازها (۲) آگاهی از وضعیت موجود علوم و تکنولوژی در جهان و (۳) هماهنگی برای سطح استاندارد آموزش و تحقیقات هستند، باید برنامه‌ریزی و سیاستگذاری را امری جدی و ضروری تلقی کرده که بدون انجام دادن آن حتی هیچگونه تماسهای رسمی بین‌المللی و منطقه‌ای برقرار نکنند چراکه چارچوب لازم را نداشته، به انجام دادن امور زیر پردازند:

- ۱- ایجاد واحدهای تشکیلاتی ضروری اداری برای همکاریها و مبادلات علمی
در حال حاضر، وزارت فرهنگ و آموزش عالی از معاونت همکاریها و مبادلات علمی و بین‌المللی فارغ بوده و آن را در سطح دفتر همکاریهای علمی و بین‌المللی زیر نظر وزیر فرهنگ و آموزش عالی انجام می‌دهد که هر چند تا اندازه‌ای از نظر شرح وظایف و نیروی انسانی پیش‌بینیهای لازم شده است اما نه شرح وظایف آن کاملاً تحقق یافته و نه چندان مورد اعتنا و احترام قرار می‌گیرد و نه نیروی انسانی لازم را در اختیار دارد. داشتن مسؤلیتی در سطح معاونت وزیر فرهنگ و آموزش عالی با ادارات و دفاتر تابعه ضروری است.
- ۲- تأسیس شورای هماهنگی ارتباطات و همکاریهای علمی و بین‌المللی
آیین‌نامه این شورا تدوین شده که انتظار می‌رود با شروع کار آن نه تنها از سلسله مراتب اداری کم کرده بلکه سیستم لازم را برقرار کند.
- ۳- انتخاب روش سوم برقراری روابط و گسترش آن
با توجه به مقررات کشور، انتخاب این شیوه می‌تواند مطلوب باشد.
- ۴- پیش‌بینی بودجه لازم با امکانات و تسهیلات مربوط از سوی وزارت فرهنگ و آموزش عالی و مراکز دانشگاهی و تحقیقاتی
- ۵- بررسی و ارزیابی تمام گونه‌های قراردادهای موجود علمی، فنی و فرهنگی
- ۶- تدوین نشریات آشنایی کامل با نظامهای آموزشی، تحقیقاتی و دانشگاهی برای تمام کشورها
- ۷- بازگرداندن مسؤلیت کشوری تدوین موافقتنامه‌ها و برنامه‌های مبادلات علمی، فنی و فرهنگی به وزارت فرهنگ و آموزش عالی از